

Күн Төнъис Күн Арыгнынъ үстүне сегірібіскен.
Ас пилденъ хабызып,
Анда тудызып, анда хабызып пастааннар.
Азылбас ах тубан,
Көдірілбес көк тубан
Анда ораалчададыр.
Ай Ханат, оларны көріп,
Ырлап, көглек, турчададыр:
— Адам ибіненъ сыгарда, — тидір, —
Алыбох пол сыххабын, — тидір, —
Сынап алыпха урунганда,
Пасха полчанъ полтыр, — тіп ырлап турадыр. —
Ічем ибіненъ сыгарда, — тидір, —
Күлүгөк полып сыххабын, — тидір, —
Сынап күлүкке урунганда,
Пасха полчанъ одыр.
Ах сараадына алтаныбысхан Ай Ханат
Аргалыг сыннанъ ин түс чөрібіскен.
Улуғ аалны аралап, көглек килчедедір,
Алтын чечпее чидіп, аттанъ түзіп,
Хан Тибеттинъ ибіне анда кірген:
— Изен ме, минді бе, Хан Тибет, чисте кізі! —
Пис салаа тут турадыр,
Изеннезіп, минділезіп,
Ананъ айлан килген Ай Ханат:
— Хан Тибет чистеме, — тидір, —
Изен, минді тидім,
Ай Арыг чаама,
Мына саға—кукуска!
Ай Ханат алтын стол кистіне одырыбысхан:
— Чисте кізі, Хан Тибет,
Арағанъ пар ба?
Ай Арыг чачазы
Арағаны анда турғызыбысхан.
Ай Ханат анда араға ізіп,
Анда көглек сыға парған.
Хараа полза, узи чоғыл,
Араға ісчедедір.
Күнөрте полза, чада чоғыл Ай Ханат,
Изірік, көглекчедедір.
Иди көглек, иди араға ісчеткенде,
Аргалыг сыннынъ үстүнде
Күн Арыг хыс, инеліп, чобал чада парған.

Аны көрген Ай Ханат
Ах ибіненъ изірік сыгып килген,
Ах сараадына алтаныбызып,
Ырлап ырлап, көгін көглек Ай Ханат
Аргалыг сынны көре килір,
Аргалыг сынға, изірік көглек, сых килір,
Аргалыг сыннынъ үстүне сыгып килзе,
Күн Арыгнынъ арыг күзі тоозыл парыбысхан,
Инел тур, чобал тур:
— Чир өдірбе, чир чатырба,
Ададанъ пірге сыххан,
Абаачаам Күн Төнъис!
Сынап сағынып чир тудыспаам,
Күзінъ улуғ ба тіп,
Аны пілерге, аны көрерге тіп.
Ай Ханат хыйгы сал тур амды:
— Чир аяба, — тидір, — өдірібіс, чатырыбыс
Пу Күн Арыгны.
Арыг тынны үзібіс,
Ах ханын чыйыбыс,
Ай Ханат иди чоохтап,
Иди сөлеп турадыр.
Күн Арыг чоохтап турадыр,
Инеліп, чобалып:
— Минді өдірібіссенъ,
Күн Төнъис абаачаам,
Чон чоохтазар:
— Ададанъ пірге сыххан
Күн Арыг тунъмазын өдірген
Күн Төнъис, — тіп,
Аргал чон чоохтазар.
Күн Төнъис одыра түскен,
Күн Арыг тунъмазын көдір сыххан,
Пулут алтынанъ пулғап турадыр,
Айлайтанып, ибіріліп,
Сағынып, пөгін тур Күн Төнъис:
— Ададанъ пірге сыххан
Күн Арыг тунъмамны
Өдірібізерге одырбын, — тіп сағын тур. —
Аны өдірібіссем,
Аргал чонны аралап чөрзем,
Аргал чон чоохтазар:
Ададанъ пірге сыххан

Күн Арыг туньмазын
Одірген Күн Төнъис тіп чоохтазар,
Ах сарааттыг Ай Ханат
Хыйгылап турадыр:
— Чир аяба, — тидір, —
Одірібіс, чатырыбыс!
Күн Төнъис Күн Арыг туньмазын
Хара чирге тастаан,
Чарымдых сарин
Хара чирге кире тастаан.
Күн Төнъис үстүне
Орта муне одыра түскен,
Онъ азаананъ молат маймағын
Суура тебискен,
Тынныг молатты аннанъ түзіріп алған,
— Тынныг молатты көрбеен ползанъ, Күн Арыг,
Көрдек мыны, пу поладыр, — тидір,
Тынныг молатты пілбеен ползанъ,
Амды піл, — тидір, —
Мына пу полар, — тидір,
Төзіненъ кірзін! —
Пазынанъ кире сазыбысхан.
Күн Арыг туньмазы, ачин тарта,
Хысхыр турадыр:
— Одірбе, чатырба Күн Төнъис абаачаам, —
Сыхтап турадыр, орлап турадыр, —
Тынныг молаттанъ өдірібіссенъ,
Паза тірілбеспін,
Паза чарых алтын көрбеспін.
Ай Ханат: — өдір, өдір! — тіп тур,
Күн Төнъис сагызынанъ саналызып одырыбысхан:
— Күн Арыг туньмамны өдірібіссем,
Илненъ чон чоохтазар:
Ічеденъ пірге сыххан Күн Арыг туньмазын
Одірген Күн Төнъис тіпчедерлер.
Күн Арыг туньмазын тургызыбысхан.
Арғалыг сыннанъ индіре
Күн Арыг үкүс салды,
Улуғ аалны көре,
Ай Ханат:
— Эк-кей-а! — тидір, —
Күн Төнъис чеен оол,
Ноға өдірбин позыдыбыстынъ.

Илненъ чон чоохтазар
Ноға тебедия, — тидір, —
Че, хас хачан полза,
Инелбеспін тіп сағынма,
Инелербксинъ, — тидір, —
Чобалбаспын тіп сағынма,
Чобаларохсынъ, — тидір.
Сах мында чадып чобаларзынъ. —
Устуг салааданъ хара чирні сазып турадыр, —
Мына, сах мында, чадып, чазизынъ.
Арғалыг сыннынъ үстүнде.
Оліп, ол полбин, чадазынъ.
Чадып, чат полбин, чазып чадазынъ.
Пазып чөрібізерге хынзанъ,
Ікі сининъ азаанъ чох полар,
Тудып аларға хынзанъ,
Ікі сининъ холынъ чох полар.
Көр чадарға сағынзанъ, — тидір,
Ікі сининъ хараанъ чох полар.
Мининъ чоохтап турған чоогым, — тидір, —
Сын полбаза, — тидір, —
Хас хачан полза чобалчатсанъ,
Анда пілезинъ.
Ах сараадына алтаныбысхан,
Чар полған ахсын чара чайхабысхан,
Чазы полған путха хамчы салған.
Аран-чула Ах сараат
Сах аннанъ үкүс салған.
Хайзы-хайзы чирде
Аран-чула аттынъ хузуруғы
Чайылып, чіт парир,
Алып кізінінъ чарыны
Хайзы-хайзы чирде, чалбайып
Көрініп, чіт чөрібіскен.
Күн Төнъис арғалыг сыннанъ,
Иніп, түс чөрібіскен.
Улуғ аалны арали килген,
Ах ибіне чидіп, кір килді.
Ай Арыг ічезі, Күн Арыг
Алтын столға ас-тамах тимнеп,
Күн Төнъисті сағып турлар.
Күн Төнъисненъ Күн Арыг,
Алтын столнынъ кистіне одырып,

Ас-тамах чіп одырлар.
Күн Арыҕ чоохтап одыр:
— Абаа кізі Күн Төнҕис,
Сынап сағынып пір дее тудыспаам,
Арыҕ күзін пілерге сағынгам.
Ай Арыҕ абахай чоохтап тур:
— Палаларым, хайди полыбысхазар?
Хан Тибет, көксеп, күрлеп тур:
— Көрзень, ана хылыгы хайдаҕ.
Чабал сағыстыҕ хатсынъ.
Парча нимені син пастаазынъ.
Амды пір дее ние
Пілбеечк пол турзынъ ма?
Иркем-кинчем Күн Төнҕис,
Пір дее ізенме Ай Арыҕ іченъе.
Күн Арыҕ хыс чоохтап одыр:
— Абаа кізі Күн Төнҕис,
Күмүс ханаттыҕ Көк пора ат
Ат синіне чит парыбысхан,
Ал позынъ ир синіне чит парыбысхазынъ.
Чага марха хазанып,
Чарас чахсызын кілеп парарҕа кирек,
Холтых марха хазанып,
Хоос чахсызын кілеп парарҕа кирек.
Күн Төнҕис чоохтап одыр:
— Пілген чирім пір дее чоҕыл,
Хайдар парчанъ полар.
Күн Арыҕ хыс чоохтап тур:
— Син пілбезень, мин піледірбін.
Күн күнөртү чирде,
Арам аҕастыҕ арҕалыҕ сыннынъ алтында,
Ах талай суғнынъ хазы чирде,
Чібек чилінніг Ах сабдар аттыҕ
Алтын Хан теен хан чуртапча.
Алтын Ханнынъ хызы —
Алтын Тана, — тидір. —
Алар кізінъ ана ол полар.
Алтын Ханнынъ чирінде
Аттанъ артых ат
Көп чыыл парыбысхан,
Алыптанъ артых алып
Көп чыыл парған полар.
Арҕа мөбрій полча, — тидір. —

Табырх парзанъ — пазазынъ,
Табырх парбазанъ — паспассынъ, — тидір.
Күн Төнҕис тур парған,
Тимия сала тымненібіскен,
Сүмүл сала сүмненібіскен,
Алдинанъ аспахтазып,
Ах ибінень анда сых чөрібіскен.

Күмүс ханаттыҕ Көк пора атха
Атар, сабарын
Алын тиргее палҕап турадыр,
Кизер, сабарын
Кизін тиргее палҕап турадыр.
Көк пора атха алтанып, Күн Төнҕис
Анда чөр сых парыбысхан,
Арҕалыҕ сыннынъ үстүнө
Сыгып килген Күн Төнҕис.
Харап көрүп, сағын турадыр:
Сах піди парыбыссам,
Алтын Ханнынъ чирі
Сах анда полар тіп, пөгін турадыр.
Аран-чула Көк пора аттынъ
Ахсын чайхабысхан,
Чазы полған путха хамчы сапхан.
Аран-чула Көк пора ат,
Халых тастап, ойлап парған,
Халых тастап, ойлап парып,
Ханат саап, парыбысхан.
Ах пулутты тобыр парған
Ах аястынъ алтынанъ.
Көк пулутты тобырған
Көк аястынъ алтынанъ.
Анда, учуғып, сых парыбысхан.
Хан тигірінінъ паарынанъ,
Улуҕ күгүрт чіли,
Күзүреп одырадыр Көк пора ат,
Улуҕ тербен чіли,
Ыылап, соолап одырадыр Көк пора ат.
Ханат көдіріп, сабыныбысса,
Айлыҕ, чыллыҕ чирге сабыл парып одырадыр.

Иди учугып, килчеткенде, Күн Төнъис
Чирнинъ үстүн харап тастап одырадыр.
Хайзы-хайзы чирде
Тигір паарынанъ
Азыр ханаттыгъ Ах сараат учух килир,
Ах сарааттынъ үстүнде Ай Ханат,
Ырын ырлап, көгін көглеп, килир.
Көк пора атха хости кире учух килген:
— Изен ме, минді бе, Күн Төнъис, чеен оол!
— Изенök, миндök, Ай Ханат, таай оол!
— Алтын Ханнынъ чирине,
Арға мөбрийге паризынъ ма? — тидір.
Аарсынмазанъ, ал парыбыссанъ,
Хада-пирге парарохпын, — тидір.
— Чөр, — тидір, — хада-пирге парып одыранъ, —
Күн Төнъис чоохтап одырадыр.
Анианъ андар хада-пирге
Ылазып, соолазып одырлар.
Ай Ханат, ырын ырлап,
Көгін көглеп одырадыр:
— Хулун-чабагада ат төрізе, — тидір, —
Күмүс ханаттыгъ Көк пора ат осхас
Ат төрізін, — тп, көглеп одыр. —
Олған-узахта ир төрізе, — тидір, —
Күн Төнъис чеенім осхас
Ир төрізін, — тп, ырлап одыр.
Алтын Ханнынъ чирі көрінчедедір,
Арам ағастыгъ арғалыгъ сын.
Аран-чула аттар
Ол чирге читіре учух килділер.
Ікі аттынъ ахсын
Хара чирнинъ үстүн көре,
Тартыбысханнар ікі алып.
Арам ағастыгъ сыннынъ үстүне,
Төрт азахтары сарбайызып,
Ылас, соолас килидір аран-чула аттар.
Арғалыгъ сыннынъ үстүнде тура түскеннер.
Ікі аттынъ ханат чиліне
Улуғ аалнынъ істінде
Тос иблер тоолазып,
Хахпас иблер хазырлып чададырлар.
Алтын Ханнынъ чирине чит килібіскеннер.
Алтын чечпее ат сыыспинчатхандагъ.

Күн Төнъисенъ Ай Ханат
Улуғ аалға ий түс килирлер,
Улуғ аалны аралап одырлар амды.
Улуғ туруғ кизи урунза,
Изен, минді тп одыр Ай Ханат;
Олған-узах урунза,
Аба чили харлап салыбызадыр Ай Ханат.
Олған-узахтынъ арых-сидігі тоолазып,
Оорлап ойласчададыр,
Ай Ханаттанъ хорыгып.
Күн Төнъис тызып одырадыр:
— Ноға андагзынъ, Ай Ханат?
— Эккей-а — тп одырадыр Ай Ханат, —
Ноға андагзынъ, Күн Төнъис, чеен оол,
Парча нимені аяп ла одырадырзынъ?
Алтын чечпее чидіп килгеннер,
Аран-чула аттанъ түзіп килгеннер.
Ай Ханат, аран-чула атты мин палғабызим, — тидір.
Ах сара аттанъ, Көк пора атты,
Ат аразына кирип,
Алтын чечпее палғап турадыр.
Анча чыылған аттынъ аразында
Адай пастыгъ, адай азығлыгъ
Хызыл сараат,
Азыгъ тізі сарбайып,
Атты хахлап турадыр.
Ай Ханат толғап иткен тобырчыханъ
Хызыл сарааттынъ пазына сапхан.
Күн Төнъис істінде тапсап турадыр:
— Ай Ханат, ноға андагзынъ?
Ахсы-тілі чох малны
Пазына сапхлап тур.
Арғал чон, чоохтазып,
Піске күлісчедер, — тидір.
Хызыл сарааттынъ алын санъмай алтынанъ
Ус азыр алтын хыл көрінген.
Ай Ханат: Күн-Төнъис, чеен оол, — тидір, —
Тынныгъ моладынъ пирдек, — тидір, —
Пу хаманынъ, — тидір, —
Арыгъ тынынъ үзібізим.
Күн Төнъис тапсап турадыр:
— Ноға андагзынъ, Ай Ханат.
Илненъ чон піске күлізер.

Ахсы-тілі чох малны өдірчедірлер тіп.
Ай Ханат ананъ айлан килген:
Күн Төнъіс, — тидір, —
Парча нимені тынъ айдырзынъ,
Түгеде нимее чүреенъ тынъ ачидыр, — тидір, —
Че, ханнынъ-пигнинъ ибине кір көренъ.
Ханнынъ-пигнинъ ибине
Пас килир ікі алып амды.
Күн Төнъіс:— Изен ме, минді бе, — тіп тапсабысхан.
Ай Ханат: — Күн Төнъіс, чеен оол,
Ноо нимее изен тіп турзынъ? — тидір.
— Тігі кізі одырчадыр,
Хараанъа көрине чоғыл ба?
Ай Ханат көрібіссе — хайдар-хайдар
Чил чилбеен ниме одырча,
Ус сүрместіг, ала чылан сүрместер.
Алтындағы азыг тізі
Пурунға читіре өс парған,
Устүндегі азыг тізі.
Эгіне читіре өс парыбысхан.
Хайдаг-хайдаг сынның ниме одырадыр.
Ай Ханат ананъ үкүс салған:
— Мына, чирге одыр,
Мына, ызырарға чөрі —
Ханнынъ-пигнинъ ибине кире ойлаан,
Ізік сас ойда тур халған.
Күн Төнъіс кір килзе, —
Ай Ханат ах ибде хысхыр тур:
— Хайдаг соорыг ниме, — тидір,
Хайдаг чабал ниме, — тидір,
Сала чідіртібіспедім, — тидір,
Сала ызыртыбыспадым, — тидір.
Күн Төнъіс,
Алтын Ханнынъ хырина пас киліп:
— Изен ме, минді бе, — тіп, хол тут турадыр.
Ананъ, айлан киліп, Күн Төнъіс
Алыптарға изен-минді, — тіп турадыр.
Парчазы «минді» тіп турадыр,
Парчазы «изен» тіп тур.
Анча чыылған алып.
Хан кізі Алтын Хан тапсап одыр:
— Столға хонънах салыбыс, — тидір, —
Наа кірген алыптар, одырып тамах чізіп,

Ахсы-тілі чох малны өдірчедірлер тіп.
Стол хонънах алыптар
Хыя чыла паргенде,
Күн Төнъісненъ Ай Ханат
Стол кистінде одырыбысханнар.
Алты сумекчін алтын столға
Ас-тамах тургызыбысхан.
Ас-тамах чіп одырлар амды.
Алтын чагадыр кеп кискен,
Алтын таях таянған
Алтын Хан сурып одыр амды:
— Хайдаг чирде чирліг полдар,
Ноо сугда суглыг полдар,
Аданъар-іченъер кем полды,
Адынъар-соланъар ноо полды?
Ырах па чағын ма аян хуруп парычадырзар?
Ай Ханат чоохтап одыр амды:
— Пу одырган алып —
Хан Талай сугның хаанынъ,
Аргалыг Ах сынның алты чирде,
Хан Тибет адалыг,
Ай Арыг ізеліг,
Ат көдірбес Күн Арыг хыс тунъмалыг,
Күмүс ханаттыг Көк пара аттыг Күн Төнъіс.
Мин позым, — тидір, —
Тастыг сынның алтында,
Табырах ағыпчатхан талай сугның хазында
Алып Хан адалыг,
Ай Хуучын ізеліг,
Устүмде улиим чоғыл,
Алтымда кічийим чоғыл,
Азыр ханаттыг Ах сарааттыг Ай Ханаттын.
Пу чирде чуртапчатхан ноо теен хан,
Ноо теен пиг син полдынъ?
Хан кізі чоохтап одыр амды:
Чибек чилініг Ах сабдар ат,
Алтын Хан теен ханмын, — тидір.
Ай Ханат чоохтанып одыр:
— Ханназа — хан кізі,
Пиглезе — пиг кізі, Алтын Хан,
Мындаг көп алып,
Парчазы сининъ палаларынъ ма?
Танъ, чалда полған

Чалчыларынъ мындаг көп пе?
Алтын Хан чоохтап одыр амды:
— Э-ке, Ай Ханат,
Мынча көп паланы хайданъ азырим,
Мынча көп чалчыны хайди тударбын.
Харным хурчузы,⁶ хараам оды
Ар чалгыс палам пар, —
Алтын Тана хызым.
Мына, пас частыхтынъ пазында,
Пас парааннынъ тузында одырған —
Узүт Ханнынъ палазы, — тидир, —
Хызыл сарааттыг Иткер Молат,
Күрезерге, күзим хаппады, — тидир, —
Сөлезерге, сөзім хаппады.
Алтын Тана хызымны пирер полдым.
Чалаазы пөзік ат мүндирди,
Чагазы чахсы кип кизирди.
Арға мөбрий итchedирбин,
Алып-күлүк чыылчадыр.
Ат сыхханнанъ полар,
Ир тастааннанъ полар.
Ай Ханат чоохтанып одыр амды:
— Чалаазы пөзік мүндирген ады —
Чибек чилинниг Ах сабдар ат,
Ол полар чи, Алтын Хан;
Чагазы чахсы кизирген киби —
Кизип одырған алтын чагалыг кип,
Ол полар чи, Алтын Хан?
— Э-эй, Ай Ханат, — тип одыр Алтын Хан, —
Ах сабдар ат — позымнынъ адым,
Алтын чагалыг киби — позымнынъ киби.
Ол чоохтаан чооғым мининъ
Чоохха килискен, пуруннанъ ала.
Ай Ханат чоохтап одыр амды:
— Чалаазы пөзік атты пис мүндирибиссеби,
Чагазы чахсы кипти пис кизирибиссеби,
Алтын Тана хызынъны
Писке пирибизер полбинъ, Алтын Хан?
Алтын Хан чоохтап одыр:
Аран-чула ат ойлазар,
Хайдаг аран-чула ат
Парча аттынъ алнында ойлир;
Аргалыг сыннынъ үстүнде

Улуг алыгтар,
Күрезип, тудызар, — тидир.
Улуг алыгты сирер кодирип,
Тастап парыбыссар,
Сирернинъ мөбрий полар,
Алтын Тана хызымны
Анда сирерге пирибизем,
Ай Ханат, — тип одыр Алтын Хан.
Олар ידי чоохтазып ирткенде,
Араға үлеченъ сайзанъ,
Ала саралыг ас кодирип,
Ай Ханатха чигирди:
— Алып кизи, алыбыс, — тип турадыр.
Ай Ханат, алыбызып, изибискен,
Ала саралыг асты тооза изибискен.
Икинчи сайзанъ Күн Төнъиске чигирди
Ала саралыг асты.
Күн Төнъис тудар тутпастанъ,
Ай Ханат хаап парыбысхан,
Ай Ханадох изибисти,
Күн Төнъиске уядыстыг полды,
Уятханынанъ Күн Төнъис
Ай Ханатты азагынанъ теебискен.
Ай Ханат: — Хайди полғанда
Тепклек одырзынъ? — тидир.
Күн Төнъис улам уядыбысхан одыр.
Икинчи ирееди Ай Ханатха сайзанъ кизи
Ала саралыг асты чигиргенок,
Ай Ханат, алып изибискен.
Күн Төнъиске чигирди сайзанъ кизи пазох,
Күн Төнъис тудар тутпастанъ,
Ай Ханат хаап чөрибискен,
Ай Ханат кодирибогискен.
Күн Төнъиске уядыстыг полып, одырыбысхан.
Уятханынанъ Күн Төнъис
Ай Ханатты сазыбысхан.
Ай Ханат: — Хайди полғанда
Мини сазыбыстынъ? — тидир. —
Ханнынъ-пигнинъ азын,
Суун аяп одырзынъ ма?
Узинчи иреет арағаны
Пазох чигирген Ай Ханатха,
Ай Ханат алган, кодирибискен.

Узінчизін Күн Төнъиске читірдок,
Күн Төнъис Ай Ханаттанъ пуруннабызарға хапхан.
Ай Ханадох пурун хаап парыбысхан.
Күн Төнъис чаза хаап халды,
Ай Ханадох ізібісті.
Анча чыылған алыптар
Күліпчедедірлер, хатхырчададырлар.
Күн Төнъис уятханьнанъ
Ай Ханаттынъ пудына сазыбысхан.
Ай Ханат: — Хайди полғанда
Пудума сасхлап одырзынъ?
Ханнынъ-пигнинъ азы-суун
Танъ аяп одырзынъ ма? — тидір.
Аяп одыр ползанъ, сығып таа ызим за.
Ай Ханат сых чөрібіскен.
Тасхар пас чөр Ай Ханат амды:
— Ханнынъ-пигнинъ, — тидір, —
Чадып, тынанчанъ
Көлеткі дее чирі полчанъох.
Пас чөр Ай Ханат.
Мында көлеткі арах чир бе танъ тіп,
Пас килген Ай Ханат,
Хыйын түзіп, чат салған.
Иди чадыбысханда,
Қистінде нима тырлабысхан.
Ниме тіп, көрібіссе Ай Ханат,
Ус сурместіг Узут Арығ хыстынъ
Көлеткізіне чадыбыстыр.
Ай Ханат аннанъ үкүс салған,
Ханнынъ-пигнинъ ибіне
Кире ойлаан Ай Ханат,
Хысхырып, абағырып:
— Хайдағ-хайдағ нимее
Сала ызыртпадым, сала чідіртпедім!
Алып кізілер күлісчедедірлер,
Хатхырысчададырлар.
Ай Ханат көр турза,
Пас частыхтынъ пазында,
Пас парааннанъ тузында
Узе тутпас осхас пилліг,
Узілігче сырайлыг
Узут Ханнынъ оғылы
Іткер Молат одырчадыр.

Ай Ханат, анынъ алнына пас киліп, чоохтап тур:
— Сининъ чуртапчатхан чиринъде, — тидір, —
Саға той узуттер чох полған ма
Син аларға?
Алтын Ханнынъ хызын
Аларға сых килгезинъ ме?
Аданъ-ігенъ чирине айланып, наныбыс, — тидір, —
Позынъа тәйи нимені таап,
Алып, чуртапчадарзынъ.
Алтын Ханнынъ хызын, — тидір, —
Пис тее алғайбыс.
Узут палазы Іткер Молат,
Тарынып, одырыбысхан;
Алтын Ханға чоохтап одыр амды:
Алтын Хан, — тидір, —
Идер марыгынъ итпин,
Нинче чыл тут салдынъ мині?
Алтын Хан чоохтап одыр амды:
— Я, — тидір, — арға мөбрийі пастап таа ызанъар.
Аран-чула аттар ойлазын амды, —
Хайзы-хайзы чирде, — тидір, —
Күннинъ сығызы чирде,
Чирнинъ пөзігі тастыг сын,
Тастыг сыннынъ үстуне сығара ойлазын
Мыннанъ ойлаан аттар.
Тастыг сыннынъ үстүнде
Алтын пүрліг пай сыра.
Аны айландыра ойлап, аран-чула аттар
Пу чирге, мининъ чиріме читіре ойлазын.
Арғалыг сыннынъ үстүнде, — тидір, —
Ат сыхханнанъ полар,
Ир тастааннанъ полар —
Иди ле чоохтаанда Алтын Хан,
Анча чыылған алыптар
Ханнынъ-пигнинъ ибиненъ сыххлап чөрібіскен.
Ай Ханаттанъ Күн Төнъис ікөленъ не чат халды,
Парча алыптынъ соонанъ олар сыххан.
Алтын чечпенинъ тәзінде
Күмүс ханаттыг Көк пора ат,
Азыр ханаттыг Ах сараат
Ікөленъ не тур халтыр.
Алып кізілер, аттарын чидіне,
Арғалыг сынға сыххлапчададыр.

Ай Ханаттанъ Күн Төнъіс,
Аттарын көре, пас килірлер.
Ай Ханат чоохтан килір:
— Күн Төнъіс, чеен оол,
Син алар сіліг хыс
Тігі одырчадыр чи.
Ус сүрместіг Узът Арыг,
Узът Арыгны син алыбыс, Күн Төнъіс; — тидір, —
Алтын Ханнынъ хызын,
Алтын Тананы мин дее алыбызим.
Ай Ханат Узът Арыгны көре пас килір.
Узът Арыгнынъ алнына пас киліп,
Ай Ханат чоохтап тур:
— Күн Төнъіс чеенім
Сині аларға тін тур.
Паразынъ ма, Узът Арыг?
Узът Арыг, Күн Төнъіссер көріп одырыбысхан.
Күн Төнъіс арыг сіліг
Алып кизи полтыр,
Узът Арыг, Күн Төнъісті көріп,
Күлін турадыр.
Ай Ханат: — Че, Узът Арыг, табырах чоохта,
Парар ползанъ, парарынъ чоохта.
Алтын Ханнынъ чирінде
Артых тойны пүдірібізербіс.
Узът Арыг уламох күлініп,
Улам на хатхыр тура парған.
Ай Ханат Узът Арыгнынъ ахсынанъ сазыбысхан.
— Күлінерін дее күлінме, — тидір, —
Күн Төнъіс сині алыбызар ба? —
Ай Ханат пура пастырыбысхан.
Ай Ханат чоохтан килір:
— Күн Төнъіс, чеен оол,
Көрдек се, тігі Узът Арыгны,
Саға парарға хынып,
Күлініп, хатхыр тур.
Син андағларны алыбызарзынъ ма?
Ай Ханат хаалала хатхыр турадыр,
Күүледе күлін турадыр.
Алтын чечпедө турған
Аттарын систіп, улуғ аалны аралы,
Чидініп, чөрібіскеннер.
Улуғ аалнынъ аразында

Көп пора аттанъ Ах сараатха мүнділер
Сидөк таппин чөре парғаннар.
Улуғ аалнынъ узона сых парыбысханнар.
Аалнынъ алнында
Ах пайзанъ иб турчадыр,
Анынъ алнында ікі оолах ойнап одыр.
Пірсі ах пис тонныг,
Пірсі көк пис тонныг,
Оларға чит килділер.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Ооларым, атха мүн пирезер бе?
Ікі бол чоохтап тур:
— Тойынъарда тохпах чілінъ
Чидіртөр ползар, мүн тее пиребіс.
Ай Ханат чоохтап тур:
— Ооларым, парча аттынъ алнына
Сығара ойлат килзөр,
Тохпах чілінъні тойда
Тооспаанча чіп туразар.
Ах пис тонныг оол:
— Ах сараатха мин мүнөм, — тидір.
Көк пис тонныг оол:
— Көк пора атха мин мүнөм, — тидір.
Ах пис тонныг оолны Ай Ханат
Ах сараадына мүндірібіскен.
Көк пис тонныг оол:
Көк пора аттынъ хырина пас килген,
Күн Төнъіс мүндірібіскен.
Күн Төнъіс көк пис тонныг оолны көдірібіскен.
Уғаа аар пала полған,
Ікі пілек сыстас турадыр,
Чадап көдіріп,
Көк пора аттынъ үстүне одыртыбысхан.
Көк пора аттынъ ахсы анъайа түскен,
Арғазы халчайа түскен.
Ікі оол аннанъ андар
Арғалыг сынға сығара
Чортыр парыбысханнар.
Күн Төнъіс, Ай Ханат аттанъ чазағ
Арғалыг сынға сых килірлер.
Көк пора аттанъ Ах сараат ойлас парыбысхан
Парча аттынъ соонанъ.
Ай Ханат, тура түзіп, чоохтап тур:

— Ох-ох-о! Күн Төнъис, чеен бол,
Көрдек се, Көк пора аттынъ үстүнде
Ноо нимені мүндірібіскезинъ?
Күн Төнъис, тура түзіп, көр тур.
Аран-чула Көк пора аттанъ Ах сараат
Хайзы-хайзы чирде ойлап парир.
Онънап-сынап көр турза:
— Күмүс ханаттыг Көк пора аттынъ үстүне
Ат көдірбес Күн Арыг
Тунъмазын мүндірібіскен полтыр.
Ай Ханат: — Таныдынъ ма? — тіп турадыр.
Күн Төнъис чоохтап тур:
— Я, — тидір, — таныдым.
Ай Ханат хаалада хатхыр турадыр,
Күүледе күл турадыр:
— Пос кізізін мүндірібіскезинъ,
Күн Төнъис, чеен бол,
Пасха кізі нимес, — тидір, —
Ізестіг полар, — тидір, —
Парча аттынъ алнына сығара ойлатпас па за.
Алыптар арғалыг сыннынъ үстүнде халдылар,
Аран-чула аттар ам ойлас турлар.
Парча аттынъ соонанъ
Көк пора аттанъ Ах сараат ойласчадыр.
Алнында позытхан аттар
Ыраххы чирге түс парыбысхан,
Тозыннар тигір паарына тосхалызып,
Чир ортызы чирге чидіп одырлар.
Көк пора аттанъ Ах сараатха
Ам даа тастых парғалахтар.
Аалданъ парған аттар айлан килирлер.
Көк пора аттанъ Ах сараатха
Удур урунысхлап турлар:
Прай аттынъ алнында
Іткер Молаттынъ хызыл сараады,
Удур урунып, иртіп чөрібіскен.
Ікінчизі урунған Чылан ханнынъ оғылынынъ
Чылан хузурухтыг чылтыс чохыр ады.
Ұзінчизі — төдір түктіг тас хара ат,
Хара Моостынъ ады.
Че аннанъар Көк пора аттанъ
Ах сараат ойласхан,
Чирнинъ пөзигі тастых сынға читіре ойласхан.

Тастыг сыннынъ үстүне сығара ойлас парған.
Архы саринда Хан Талай суғ агыпчадыр.
Тоғыс хулас сунныг хара торааттыг
Толай Морай хыстынъ чуртын көріп,
Күн Арыг Көк пора атты
Айландыра тартыбысхан.
Айландыра тартып киліп, анда хамчы салған,
Аран-чула Көк пора ат
Манъаттап ойлап парыбысхан анда.
Ат көдірбес Күн Арыг хыстынъ.
Аран-чула аттынъ чиліне
Ала харахха ниме көрінмин одырадыр,
Азыр хулахха ниме истілбин одырадыр.
Айлыг, чыллыг чирге читіре ойлап парыбысханда,
Көк пора аттынъ ахсын тартхан Күн Арыг,
Тохтада, одырта кире тартхан.
Күн Арыг толғап иткен тобырчытанъ
Көк пора аттынъ пазына саап чада парған.
Иди саап турғанда, Күн Төнъис абаазы
Төзінде тынынъ молатнанъ
Хазі сас турғаны сағысха кір чөрібіскен.
Күн Арыгнынъ чүрегі ачып сых парған,
Көк пора аттынъ ахсын поэдыбысхан.
Көк пора ат сах аннанъ үкүс салған:
Атыбысхан ухтанъ табырах парир,
Учуххан хустанъ табырах парир.
Күн Арыгнынъ ала харахха
Ниме көрінмин одырадыр.
Азыр хулахха ниме истілбин одырадыр.
Айлыг, чыллыг чирге чит парыбысхан,
Төдір түктіг тас хара аттынъ алнына сығара
Ойлап парыбысхан Көк пора ат.
Күн Арыг хыс пазох Көк пора аттынъ
Ахсын тартхан.
Одырта кире тартып алып,
Пазынанъ сапхан.
Харағын, хулағын тундыра саап турадыр.
Күн Төнъис абаазы тынынъ молаттанъ
Кирсен пазынанъ кире сасханы
Сағысха кір чөрібіскен.
Чүрегі ачып, көйіп чөрібіскен,
Көк пора аттынъ ахсын пазох поэдыбысхан.
Көк пора ат паза хатап үкүс салған,

Күн Арыҕ хыстынъ ікі харахха
Ниме көрінмин одырадыр,
Ікі хулахха ниме истілбин одырадыр.
Чылан хузурухтыҕ аттынъ
Алнына түзіре ойлаан.
Күн Арыҕ хыс Көк пора аттынъ ахсын
Пазох одырта тартып алып,
Толғап иткен тобырчыхнанъ
Ікі харағын туу саап турадыр.
Иди саап турганда, Күн Төнъис абаазы
Тынныҕ молаттанъ кирсенге кире сас турғаны
Сағысха кір чөрібіскен,
Чүрегі ачып парған,
Көк пора аттынъ ахсын позыдыбысхан.
Атыбысхан ухтанъ табырах полған Көк пора ат,
Учуххан хустанъ табырах полған Көк пора ат.
Хайзы-хайзы чирге читіре ойлап парыбысхан,
Хызыл сараатты хузурух төсти
Көк пора ат читіре ойлаан.
Алтын Ханнынъ чиріне сабыл килгеннер,
Арғалыҕ сын көрін турчададыр.
Арғалыҕ сыннынъ үстүнде
Ай Ханат хыйғы салыбысхан:
— Күмүс ханаттыҕ Көк пора ат, — тіпчедір. —
Атты алнынъа кирбе, ойла за ойла.
Күн Төнъис чеенімні, — тидір, —
Чонга чоох итпе, Көк пора ат!
Арғалыҕ сынға читіре
Ойлас килгеннер аран-чула аттар,
Хызыл сарааттынъ алнына сығара
Сегірген Көк пора ат.
Хызыл сарааттынъ азыҕ тізі тарсылазып,
Көк пора атты чаза хаап килір.
Арғалыҕ сыннынъ үстүне Көк пора ат
Арғамчы сунынча аза
Сығара ойлап парыбысхан
Прай аттынъ алнында.
Күн Арыҕ Көк пора аттанъ түзе сегірген,
Улуҕ аалны көре, ин түс чөрібіскен.
Арғалыҕ сыннынъ үстүнде алыптар
Тудызып, хабызыбысхан.
Іткер Молаттанъ Күн Төнъис
Тудызып, хабызыбысхан.

Ай Ханаттанъ Чылан Ханынынъ оғылы
Чыл Назын Молат тудыс хабыс сысхан.
Улуҕ тудыс, улуҕ хабыс анда полыбысхан.
Күн Арыҕ хыс улуҕ аалны аралап килір амды.
Алтын Ханнынъ ибіне чидіп килді.
Көр килизе, Узүт Арыҕ хыс одырып одыр.
Күн Арыҕ Узүт Арыҕнынъ хырина пас килді:
— Изен ме, минді бе, Узүт Арыҕ!
Узүт Арыҕ: — Изенок, миндок,
Ат көдірбес, Күн Арыҕ! — тіпче.
Күн Арыҕ чоохтап тур:
— Алтын Ханнынъ чиріне, — тидір, —
Хай килгезинъ, Узүт Арыҕ?
Узүт Арыҕ чоохтап тур:
— Арға мөбрийге килгем, — тидір. —
Іткер Молаттынъ мөбрий пол парза,
Агаа мин парыбызарға килгем, — тидір.
Күн Арыҕ чоохтап тур:
— Сияи алыбызар ба Іткер Молат.
Іткер Молатха мин парарға килдім.
Узүт Арыҕнанъ Күн Арыҕ
Хырызып, сөгізібіскеннер.
Сөгізе, хырыза парирып,
Төстенъ төске сазызып,
Чаға пастанъ хабызып,
Тудыза, хабыза кистінде турған
Чир пөзігі Кирім сынға сых чөрібіскеннер.
Кирім сыннынъ үстүнде ікі хыс
Анда тудызып, анда хабыс чада парғаннар.
Алтын Ханнынъ чирінде улуҕ тудыс,
Улуҕ табыс анда полчада парған.
Таҕ талалчададыр,
Талай суҕ салғылчададыр.
Алты-читі күнге чит парыбысхан
Алыптар тудызып,
Арғалыҕ сыннынъ үстүнде Ай Ханат
Чылан Ханынынъ оғылын көдір парыбысхан.
Көдір киліп, салыбысхан.
Хара чирге читкенде,
Ас пилін азыра тепкен,
Ас орказын сыы тепкен.
Алып кізі, ачинин тартып хысхырып,
Арын тарта бөстеп,

Анда өліп чадып халған,
Төдір түктіг Тас хара аттыг Хара Моос
Ай Ханаттынъ үстүне сегірібіскен,
Ай Ханат, Хара Мооснанъ тудызып,
Хабыс чөре халған.
Алты-читі күнге сығыс парыбысхан,
Ай Ханат Хара Моосты көдірібөгіскен,
Алты-читі хати айлахтанып, Хара Моосты
Хара чирге тастаан,
Ас пилін азыра тепкен,
Арға орхазын сыы тепкен.
Хара Моос, ачин тартып, хысхырып,
Арын тарта өстеп, анда ол халған.
Ай Ханат соох тирін чызып тастап тур,
Ізіг тирін іліп тастап тур.
Иди көріп турза, кистінде турған
Кирім сыннынъ үстүнде
Азылбас ах тубан ораал парыбысхан,
Көдірілбес көк тубан чабырыл парыбысхан.
«Ноо нимелер тудызыбысты» тіп, көр турза,
Узүт Арығнанъ Күн Арығ тудызыбысхан одыр.
Ай Ханат хаалада хатхыр турадыр.
Күүледе күл турадыр:
— Тигіне, — тидір, —
Ікі хат ир талазып, ир пылазып,
Хайди тудызыбысханнар!
Ай Ханат арғалыг сыннынъ үстүнде,
Хара чирге ағахтанып, хатхыр турадыр:
— Ир таласхан, ир пыласхан нимені
Мында ла көрдім! — эреп тур.
Арғалыг сыннанъ Ай Ханат ин чөрібіскен,
Улуғ аалны көре.
Арғалыг сыннынъ үстүнде Күн Төнғыс,
Улуғ алыпнанъ тудызып,
Тинъе түзізіп, тинъе тастасчададыр.
Ай Ханат Алтын Ханнынъ ибине чит килді,
Алтын Ханнынъ ибине кір килген.
Изен сала изеннезіп,
Минді сала минділезіп,
Алтын сирееге одырыбысхан.
Алтын Хан алтын столға
Ас-тамах тимнедібіскен,
Ай Ханатты одыртып,

Аарлап сыйлап одыр анда.
Ай Ханат: — Арачон азынъ чоғыл ба? — тіпче.
Алтын Хан арачон азын анда турғызыбысхан.
Алтын Ханнанъ Ай Ханат араға ісчелер.
Улуғ сыннынъ үстүнде
Улуғ алыптар тудысчададыр.
Ай Ханат изір парыбысхан,
Көгін көглеп, ырын ырлапчададыр.
Тоғыс күнге чит парыбысхан.
Кирім сыннынъ үстүнде Күн Арығ хыс
Инеліп, чобалып сыххан.
Ай Ханат сығара ойлаан
Алтын Ханнынъ ибінсень,
Ах сараадына алтанып,
Кирім сынға сых килир,
Ырын ырлап, көгін көглеп.
Күн Арығ хыс, хыйғылап, хысхыр чөредір:
— Күн Төнғыс абаа кізі,
Арығ минінъ күзім хаппин парир,
Албах саам читпин парир.
Өлерге чөрбін, чадарға чөрбін.
Хайди көрбедінъ, хайди хайбадынъ?
Ай Ханат чит килген оларға,
Хыйғы салыбысхан:
— Узүт Арығ, — тидір, — Күн Арығны
Табырах өдірібіс, табырах чатырыбыс.
Аны өдірібіссень,
Күн Төнғыс чееніме
Сині ал пирем, — тидір.
Арғалыг сыннынъ үстүнде Күн Төнғыс
Узүт Ханнынъ оғылын көдір тастаан.
Ас пилін азыра тееп турадыр.
Ас орхазын сыы тееп турадыр.
Алыпты өдірібізіп, Күн Төнғыс,
Күлүкті чатырыбызып, Кирім сынға
Чорта-паза сых килир.
Ай Ханат, хыйғы пазып, чоохтан турадыр:
— Аданъмынанъ, Күн Төнғыс, чеен оол,
Ағылынъ аспазын, изінъ иртпезін, — тидір, —
Узүт Арығ өдірзін Күн Арығны.
Узүт Арығ чатырзын, чир хайба!
Күн Төнғыс чит килген.
Күн Арығ алдан турадыр:

— Күн Төнъис абаачаам,
Арыг мининъ тынычаам ал хал за.
Ай Ханат тыс полбады Күн Төнъисти.
Күн Төнъис Күн Арыг тунъмазын,
Чара тартып, тастабысхаң,
Узът Арыгнынъ ас пиліне
Тазылап халды Күн Төнъис.
Ат көдірбес Күн Арыг сілігінібіскен,
Хартыға хусха хубулып,
Чирі-суун көре,
Ханат сабын парыбысхан.
Күн Төнъисненъ Узът Арыг,
Тудызып, хабысчададыр.
Ай Ханат Ах сараадына алтан салған,
Оларны ибіре чөріп, ырын ырлап,
Көгін көглекпечедедір.
Күн Төнъис Узът Арыг хысты,
Одыра түзіп, көдір парыбысхан.
Алты айланып, читі ибіріліп, тастаан,
Хара чирге читкенде,
Ас пилін азыра тепкен,
Ас орхазын сыы тепкен,
Узът Арыг, ачин тартып хысхырып,
Анда өліп-чадып халды.
Ай Ханат чоохтап турадыр:
— Экей, Күн Төнъис, чеен оол,
Күн Арыг тунъманъны ноға ла аябыстынъ?
Аданънынъ, іченънинъ чирінде
Күн Арыг тунъманъны позынъ
Одірібізерге аязынъ, — тидір, —
Чон аралап чөрзем,
Чон чоохтазар тіп сағыныбысхазынъ.
Күн Арыг тунъмазын
Одірген Күн Төнъис тіп,
Чоннынъ чоохтазарынанъ уятхазынъ.
Іди сағынған сағызынъны
Ай Ханат тайынъ тобыра піліп,
Тобыра сынап турадыр.
Че, Узът Арыг өдірерге турғанда,
Күн Арыг тунъманъны ноға ла аядынъ?
Че пірее туста, өліп, өл полбин,
Чадып, чат полбин, чазыпчатсанъ,
Ай Ханат тайынънынъ чооғы

Анда иске кірер, — тидір.
Че анда брай полар, — тидір.
Мининъ чоохтап турған
Чооғым сын полбаза,
Анда көрерзинъ.
Ах сараадын айландыра тартыбысхан,
Чар полған ахсын чайхабысхан,
Чазы полған путха хамчы салыбысхан,
Ах сараат сах аннанъ на үкүс салған,
Хайзы-хайзы чирде.
Ах сарааттынъ хузуруғы чайылып,
Чит парыбысхан,
Ай Ханаттынъ чарны чалбайып,
Чит чөрібіскен.
Күн Төнъис улуғ аалны көре,
Ин түе чөрібіскен.
Алтын Ханнынъ ах ибіне чидіп,
Күн Төнъис кір килді,
Изен сала изен тиді,
Минді сала минді тиді.
Алтын Хан: — Изенок, миндок, Күн Төнъис, — тіп
одыр.
Алтын стол кистіне одыртып,
Аарлап, чеестепчедедір:
— Арға мбөрий сини полды, — тіп одырадыр, —
Алтын Тана хызымны көрезинъ амды.
Көнъинъ читсе,
Артых тойны идібізербіс.
Күн Төнъис, тозып-тоҳарап,
Тур чөрібіскен алтын стол кистіненъ.
Алтын Тана хызын көрерге
Сых чөрібіскен Күн Төнъис.
Алтын Тананынъ ибін көре,
Пазып чит килген;
Алтын халхазын азып,
Кір килген.
Алтон сүрмезі арғазына чайылып,
Иліг сүрмезі инъніне чайылып,
Алтын Тана хыс анда одырчададыр.
Күн Төнъис «изен сала изен» тіп турадыр,
«Минді сала минді» тіп турадыр.
Изен-минді ирткенде, Күн Төнъис,
Алтын сіреге одырып,

Көріп одырадыр
Алтын Ханнынъ хызын.
Алтын Ханнынъ хызы
Ах ағыллыг, ах сағыстыг полгадаг.
Иди полып турганда,
Алтын Хан анда кір килген.
Алтын Хан чоохтап тур:
— Артых тойны идербіс пе, — тидір, —
Арғал чонны чырғадарбыс па? — тидір.
Күн Төнъіс: — Артых тойны идерге кирек,
Арғал чонны чырғадарға кирек, — тіп тур.
Алтын Хан арғал чонына
Анда хабар салыбысхан.
Арғал чонны анда паза улуғ той,
Улуғ чырғал тимнеп,
Анда чырғабысханнар.
Хыстынъ тойы ол туста
Хысха полчанъ полтыр.
Алты-читі күн пазында той тоозылып,
Толай чон тарап парыбысхан.
Күн Төнъіс чоохтап одыр:
— Тайыс таа полза, суум пар,
Тар даа полза, ибім пар.
Чөрерге, нанарға.
Алған кізім, Алтын Тана,
Аданъ полған
Алтын Ханнанъ сурын көр,
Позыдар ба сині, позытпас па.
Алтын Тана абахайы
Хара түлгү пөрігін кизібіскен,
Хара торғы кибін кизібіскен.
Адазынынъ ибін көре,
Пала хас чіли пайбанънап,
Пузур хас чіли пуйбанънап пас килір.
Адазынынъ ах ибіне чидіп,
Алтын халханы азып, кір килген.
Оттынъ соона одыра түскен,
Ойба күлі тооли түскен,
Күл пулғап одырадыр.
Адазы Алтын Хан чоохтап одыр:
— Эккей, палам, — тидір, —
Ахсынъа ас читпеді бе,
Арғанъа кип читпеді бе?

Алтын Тана чоохтап тур:
— Ахсынъа ноға ас читпес,
Арғама ноға кип читпес,
Суглыг кизонъ суксап тур,
Чирліг кизонъ чирсіп тур.
Нанарға, чөрерге тіп,
Күнніңъ, таньнынъ маға талбыт тур.
Алтын Хан: — Чөріньер, нанынъар, — тидір, —
Малданъ мал чарып алынъар,
Истенъ ис алып алынъар.
Алтын Тана сыға салыбысхан,
Ах ибін көре, чорта паза килір,
Ах ибіне кір килді:
— Алған кізім, Күн Төнъіс,
Адам Алтын Хан, — тидір, —
Нанынъар, чөріньер тіпче.
Күн Төнъіс анда тимнен тура парған.
Алтын Хан анда кір килген, чоохтап тур:
— Алтын Тана палам,
Мининъ Ах сабдар адым мүнп ал.
Чиріньерге, суунъарға читсер,
Ах сабдар адым салыбызарзар,
Аран-чула ат позы даа нанар пу чирге.
Ананъ, тимненіп, сых килгеннер,
Алтын чечпе төзіне
Алтын Хан апсах хада читті,
Ах сабдар адына
Алтын Тана хызын алтандырыбысхан,
Күн Төнъіс Қок пора адына алтаныбысхан.
Алтын Хан чоохтап тур:
— Малданъ мал чарып, сүр парыбызынъар,
Истенъ ис алып алып, артынып алынъар.
Күн Төнъіс чоохтап тур:
— Чир арғазы ырах,
Исті, малны хайданъ ал чөребіс.
Алнынанъ аспахтазып, Күн Төнъіс,
Абахайын ала, хада-пірге чөр сыхханнар.
Арғалыг сынны аза түс парыбысханнар.
Ах чазаа сабылғанда,
Күн Төнъіс чоохтап одыр:
— Алған чабазым, Алтын Тана,
Чир арғазы ырах,
Аран-чула аттарны чөргізіп одыранъ.

Ікі аттынъ ахсын хости тарт киліп,
Анда хамчы салыбысханнар,
Аран-чула аггар анда ойлас парыбысханнар.
Чазы чирге читселер,
Сарназып иртіп одырадырлар,
Эн чирге читселер,
Көглезіп иртіп одырадырлар.
Арғазы пасха чаттынъ чирлері
Ағылданъ ырах халып одырадыр.
Адазы чуртаан аарлығ чуртына
Сабылып одырадыр Күн Төнъіс.
Иньні пасха илнінъ, чаттынъ чирлері
Истенъ ырах халып одырадыр,
Іезінінъ чурты — сіліг чуртына
Амды чит турадыр Күн Төнъіс.
Арғалығ сынға сығара ойлатханнар.
Арғалығ сыннынъ үстүнень Күн Төнъіс
Адазынынъ чуртын көріп турыбысхан.
Ағыпчатхан Хан талайнынъ суу
Анда мондылып, анда чайылып ахчададыр.
Хайди чуртаан чоны,
Сах ідök чуртапчададыр,
Хайди чөрген, хадарған малы,
Сах ідök чайыл парған чөрчедедір.
Хан Тибет адазынынъ хан поэраха ады
Алтын чечпенінъ төзіндök турчададыр.
Аттынъ кирізі пол парыбысхан турчададыр.
Күн Төнъіс, абахайын хоғдыра,
Улуғ аалға ин түс чөрібісті.
Улуғ аалны аралап одырадыр.
Арғал чоны сууласчаладыр:
«— Арғал чиріне парған Күн Төнъіс,
Абахайны хоғдыра айланып,
Нанып килір» — тіп, сууласчаладыр.
Алтын чечпес чидіп, аттанъ түзіп,
Ах саблар аттынъ чібек тінін сарып,
Анда поэдыбысханнар.
Ах саблар ат чирі-сууна
Анда чөр парыбысхан.
Күн Төнъіс, абахайны хоғдыра,
Адазы Хан Тибеттінъ ибіне анда кіргеннер.
Ізен сала изеннес турадырлар.
Ізен-минді ирткенде,

Ай Ары Іезі
Алтын столын тартыбысхан,
Ас-тамағын турғызыбысхан.
Күн Төнъісті, Алтын Тананы одыргып,
Азырап-тохарапчададыр.
Хан Тибет адазы
Ир кирізі пол парыбысхан,
Хада-пірге одырып ас чеен,
Тозып-тохарап, тур чөрібіскеннер.
Күн Төнъіс, ах иденъ сых киліп,
Арғал чонына хыйғы салыбысхан:
— Арғал-чаттынъ чиріненъ
Абахай ала килдім,
Арғал аймах чоным,
Улуғ той, улуғ чырғал идінъер!
Арғал чоны, анда чыылып,
Улуғ той, улуғ чырғал
Анда пүдірібіскеннер.
Тоозылбастағ той пол турадыр.
Түгенместег чырғал пол турадыр.
Толай чоны тойға тооза чыыл парыбысхан.
Ат көдірбес Күн Арығ
Ах ибіненъ тойға даа сыхпаан.
Тоғыс күнге читіре тойлааннар.
Тоғыс күннің пазында той тоозылып,
Толай чоны тарап парыбысхан.
Күн Төнъіс амды чуртапчада парған.
Көк пора адына алтанып,
Халых чонына чарғы сал чөредір,
Хадарған малынынъ санын ал чөредір.
Иртен чөр парыбысса Күн Төнъіс,
Иирде ибіне анда нанчададыр.
Пір күн иирде нан килір, ибін көре,
Алтын чечпес чидіп,
Аттанъ түзіп, адын палғап,
Ах пайзанъ ибіне кір киліп,
Айанып-сайбанып,
Ах хуус хуяғын суурып,
Іле тастабысхан.
Алтын стол кистіне одырыбысхан.
Алтын-Тана абахайы
Ас-тамах тимнеп чөр,
Аях-хамыссар айланыбысса,

Харах чазын ағысча,
Ананъ айлан килзе,
Харах чазын чызын чөредір.
Күн Төнъис аны көр салған:
— Эк-кей-а, — тидір, — Алтын Тана алғаным,
Нимее оорлап, нимее сыхтап турзынь,
Ахсынъа ас читпеді бе,
Арғанъа кип читпеді бе?
Алтын Тана амды чоохтап тур:
— Алған кізім, Күн Төнъис,
Пүүнги күнде
Угаа танънастыг ниме көрдім:
— Күн Арыг сининъ тунъманъ,
Арон хылых тудып,
Алты айға чит парыбысхан.
Аны хайди пілбедінъ,
Алған кізім, Күн Төнъис?
Күн Арыг сининъ тунъманъ,
Хыя хылых тудып,
Читі айға чит парир,
Аны хайди сиспедінъ,
Алған кізім, Күн Төнъис?
Идек алтынанъ ирні чаап,
Ибінде ир тутча, — тидір, —
Пүүнги күнде ах ибденъ сых килгебін,
Күн Арыг сининъ тунъманъ
Ах ибіне кір париганын көр халдыбын.
Азағы аар полып,
Алты айға чит парыбысхан,
Читінчи айына чидібіскен.
Күн Төнъис, аны истіп,
Одырған чирінде одыр полбин,
Тура сегіріп,
Хатап одырыбыс турадыр.
Харағы тун пол парыбысхан.
Күн Төнъис чоохтап тур:
— Алған кізім, Алтын Тана,
Атар танъ атсын, арыг күн харағы сыхсын,
Анда көрем мин оларны.
Алтын столданъ тур парған Күн Төнъис.
Алтын Тана абахайынанъ Күн Төнъис
Узирға чадыбысханнар.
Күн Төнъистинъ узир уйғузы

Чох пол парыбысхан,
Узун полбин, аар айланып, пеер айланып,
Күн тизегінде чадыпчададыр.
Иди чадыпчатханда, ыраххы чирде
Ханат табызы хаалап одыр,
Хурғун табызы күүлеп одыр.
Хараағы тунде Күн Төнъис,
Аны тынънап, чадыпчададыр.
Ыраххы чирде хаалаан
Ханат чүктинъ табызы
Күн Төнъистинъ чирине
Сабылып одырғандаг поладыр.
Иди тынънапчатханда Күн Төнъис,
Арғалыг сыннынъ үстунде
Аран-чула ат тура түсчеткендег,
Улуғ аалға инчеткендег.
Улуғ аалны аралап, аран-чула ат
Алтын чечпе тизінде тохтапчатхандаг.
Аран-чула аттар,
Огырапызын, кістезіп, тохтап парды.
Күн Төнъис тур килді,
Ах пайзанъ ибденъ сых килген.
Ай хараазы пол парыбысхан,
Алтон чылтыс санал тур;
Тун хараазы пол парыбысхан,
Тубен чылтыс көрін турадыр.
Алтын чечпе көре, пас килген Күн Төнъис,
Көрібіссе: азыр ханаттыг Ах сараат
Чибек тинін тари пас салған,
Изер ойын бигине алыс салған турча.
Чибек тинін сарыбысхан Күн Төнъис,
Күрееліг изерін чазап турыбысхан.
Алтыннанъ тартхан алты холлаан
Хатап тартыбысхан.
Төзіненъ тартхан төрт холлаан
Хатап тыдыбысхан.
Күн Төнъис чоохтап турадыр:
— Аран-чула ат аастыг тілліг поладыр,
Эәнъ-күлиинъ Ай Ханат
Хайдаг чирде азып халды?
Ах сараат чалбах тілін түзірібіскен,
Кізі үніненъ үннен турадыр,
Кізі табызынанъ тапсап турадыр:

— Я, — тидір, — тастыг сыннынъ алтында,
Хан талай суннынъ хазында
Тоғыс хулас суннынъ хара торааттыг
Толай Морай хысты аларға парған,
Ол парған чирде Толай Морай хыснанъ
Тудысчадыр, — тидір.
Ай Ханаттынъ арыг кўзи хаппинчадыр,
Олер-парарына чит парир,
Саға ысты мині.
Хабырғаданъ киліп хайыс пирер бе, — тіпче, —
Тузымнанъ киліп турыза пирер бе, — тіпче. —
Паразынъ ма, Кўн Төнъис, — тидір, —
Чидезинъ ме, Кўн Төнъис, ол чирге?
Кўн Төнъис ах ибине кір чөрібіскен.
Алтын Тана абахайын усхурып алды,
Кўн Төнъис чоохтап тур:
— Алған кізім Алтын Тана,
Азыр ханаттыг Ах сараат
Чит килді пу чирге,
Ай Ханат тайым,
Толай Морай хысха сыдабин,
Инел-чобалчадыр.
Че, адам, ічем чирінде
Артых сағбаны пастабыссам,
Тынъ ўр полыбызам,
Ай Ханат тайым өліп чат халар,
Ол чирге пар көрим.
Аннанъ айлан килгем,
Анда көрем мин оларны.
Кўн Төнъис тимнен п, сўмнен біскен,
Тоғыс мархалыг ах хуус хуяғын
Иреп, толғап кизібіскен.
Ай көрізі саадағын,
Алты сари тартып, хурчаныбысхан.
Бійғанып, чайханыбысса,
Тирмеліг ибі тігірес турадыр,
Хараачылыг ибі халбырас турадыр.
Ағар чааға кисченъ
Ай ўлгўзі пөрігін кизібізіп,
Айлан килген.
— Алған кізім Алтын Танам,
Алты-читі кўнненъ айланып,
Чидем пу чирге.

Сағып чөреинъ поэмыны.
Алтыннанъ аспахтазыбызып,
Сых чөрібіскен Кўн Төнъис,
Кўмўс ханаттыг Көк лора адына алтаныбысхан.
Хараағы тўнде Кўн Төнъис чөр парыбысхан.
Ах сараат хада-піріге парыбысхан.
Хара чирде тігірті чох парыбысханнар,
Хан тигірде сағбазы чох парыбысханнар.

6.

Ол парыбысхан соонда Хан Тибет
Алтын Тана килніненъ пірге чуртабысханнар.
Ай Арыг, Кўн Арыг хызынанъ
Хада чуртап турадыр.
Хан Тибет Алтын Тана килніне чоохтап тур:
— Че, Алтын Тана килнім,
Узуба хараағы тўнде,
Тынъ сизин, уйғынъ килзе, маға чоохта,
Мин хадарарбын, — тидір.
Алтын Тана узупчатса,
Хан Тибет хасты хадарып одырадыр,
Хан Тибет хасты узаан хараағы тўнде,
Алтын Тана хадарып одырадыр.
Пір хараағы тўнде
Хан Тибет узупчаладыр,
Алтын Тана, хыйын түзіп, чатчададыр:
Иди чатчатханда,
Оттынъ соонда, оттынъ кўлі тоолап,
Пурлап сых парған,
Хара Нинчі хыс сығып килген.
Алтын Тана чатхан чиріненъ
Тур полбиныбысхан.
Харахтанъ көр чададыр,
Азах холы хыймырабиныбысхан.
Хара Нинчі хыс пастыр килді,
Холын пас частыхтынъ алтына суғыбысхан,
Тоғыс мархалыг тыннынъ молатты суурып алған.
Кўн Төнъис тоғыс мархалыг
Тыннынъ моланын
Хадағ, арачылаға
Халғыс парған полған.

Хара Нинчїнінъ холына
Кір чөрібіскен тынның молат.
Хара Нинчї тоғыс мархалыг тынның молаттынъ
Тоғыс мархазын систібіскен,
Тоғыс теегін позыдыбысхан,
Тынның молат чаза теебініп сых парған,
Хара Нинчїнінъ холынанъ суура чачырап,
Ізіксер пар түскен.
Хара Нинчї, пас парып, хапханда,
Тынның молат төрзер чачырап пар түскен.
Хара Нинчї төрзер пасханда,
Тынның молат атылыбысхан,
Хара Нинчїнінъ көксін үзе сап-парған.
Хара Нинчї хыс анда ол чөрібіскен.
Алтын Тана тур полбинохчададыр.
Іди чатчатханда,
Ах ибнінъ ізігі азылыбысхан.
Пілө харын, піс тумзук
Хуу Иней кір килген:
— Алай, Хара Нинчї палам, — тидір, —
Тынның молаттынъ амалын пілбин,
Хай тутхазынъ? — тидір. —
Тынның молатнанъ өдірген ниме
Паза тіріле чоғыл,
Өлгенненъ өлезінъ,
Паза хати тірілбессінъ, —
Сыхтап, орлап тура парған Хуу Иней.
Аргал-чаттынъ чирінде
Өлген сөбгінъ чатпазын,
Аданъ-іченъ чиріне —
Хара талай сұғнынъ хырина
Өлген синінъ сөбгінъ читір салим, —
Тіп, сыхтап турадыр.
Хара Нинчїнінъ өлген сөбгін хучахтап,
Ах пайзанъ ибденъ сых чөрібіскен.
Хара Нинчїнінъ сөбгін
Хуу хобырах идібісті.
Хуу Иней, пір сілігініп,
Хуу пүүр пол парған;
Хуу хобырахты, тоғыр ызырып алып,
Хуу пүүр, күннің кірізі чирні көре,
Ойлап парыбысты.
Алтын Тана турып полбин чатханда,

Ах пайзанъ ибнінъ ізігі азылыбысхан,
Ат көдірбес Күн Арыг хыс
Ай Арыг іезіненъ анда кір килгеннер.
Тынның молат төрде,
Анда сооласчададыр, сығдыразып.
Күн Арыг хыс тынның молатты хапхан,
— Мин тутпадым, Күн Төңыс тутты,
Мин хаппадым, Күн Төңыс хапты тіп,
Тынның молатты көдір парыбысхан.
Күн Арыг чоохтап тур:
— Адам полған Хан Тибеттінъ
Арыг тынын үзібізим,
Ах ханын чайыбызим.
Узупчатхан Хан Тибет адазын сапхан,
Көксін үзе сапхан.
Хан Тибет адазы анда өліп,
Анда чадып халды.
Алтын Тана харағын көрчедедір,
Тур полбинчададыр.
Күн Арыг Алтын Тананы сапты,
Үзе сапхан.
Алтын Тана анда өліп,
Анда чадыбысхан.
Ананъ айланып, Күн Арыг іезі
Ай Арыг чоохтап тур:
— Хара Нинчї, Хуу Иней,
Тынның молатты минненъ сурбин
Туттырлар, — тидір. —
Тынның молаттынъ амалын пілбин,
Өліп халған, — тидір. —
Хара Нинчї хыс,
Пілө харын, піс тумзук
Хуу Иней күннің кірізі чирде
Хара талай сұғнынъ түбінде
Алтон чылға читіре
Күлүкке үгренгеннер,
Хан Тибеттінъ чуртын талирға
Хара Нинчї хыс сағыныбысхан,
Тынның молатты холға алып-алып,
Ханнанъ улуг хан полып,
Пигденъ улуг пиг полып одырыбызарға.
Че ол халды.
Тынның молат минінъ холыма кір парды.

Чирнінъ үстүнде парча ханнынъ ули,
Ханнанъ улуғ хан, пигденъ улуғ пиг
Ат көдирбес Күн Арығ,
Амды мин поларбын!
Атар танъ атыпчадыр,
Арығ күннің харағы сыхчададыр,
Күн Арығнанъ Ай Арығ
Ах пайзанъ ибденъ сығып килгеннер.
Күн Арығ Узүт Ханнынъ оолғын
Іткер Молатты, тіргізіп алып,
Ибінде чазырып ирленчеткен полтыр.
Іткер Молат ады сых килген.
Хызыл сараадын чазыр салған полтыр.
Ат палғачанъ алтын чечпее
Анда палғабыхсан.
Күн Төнъістің парған чирін
Харап көр турадырлар.
Күн Төнъіс парған чирде
Тигірниң паары хызар турчададыр.
Күн Арығ, Ай Арығ, Іткер Молат,
Ах пайзанъ ибге кіріп,
Анда көглезіп, анда сарназып,
Арачон асты ісчедедірлер.
Олар іди көглезіп, олар іди сарназып
Алты күнге чит парыбысхан.

7.

Браххы чирде, тигір паарында,
Ханат чүгнінъ табызы
Былап, соолап килчедедір.
Күмүс ханаттығ
Көк пора аттығ Күн Төнъіс
Айланып одырадыр чирі-сууна.
Чирнінъ пөзігі арғалығ
Ах сынның үстүне
Көк пора аттынъ төрт азағы сарбайып,
Былап, соолап киліп, тура түскен.
Күн Төнъіс, улуғ аалны көріп, турыбысхан.
Көріп турза, Узүт Ханнынъ оғылынынъ
Хызыл сараады ат палғачанъ
Алтын чечпее палғап салған турча.

Аны көріп, Күн Төнъістің
Окпе, чүрек турыбысхан,
Тағ чили тазып турадыр,
Талай чили көбі турадыр.
Күн Төнъіс, ачин тарта, хыйгы салған:
— Узүт палазы, Іткер Молат,
Изер хазын сындырбаанда,
Ирні бдирбеенде,
Алтын чечпее атты палғабачанъ,
Хан орнына хан полбачанъ!
Арғалығ сынға сых,
Артых күсті сынас көрербіс!
Іткер Молат анда сых килген,
Хызыл сараадына алтанып,
Арғалығ сынға анда сых килген.
Ікі атты хости тарт килгеннер,
Сбстенъ сбс таласханнар,
Ирбектенъ ирбек таласханнар,
Чаға пастанъ хабызып, тартызыбысханнар;
Аран-чула аттар чалбағынча түс халды,
Тура түзіп, ікі алып,
Ас-пилненъ хабызып,
Анда тудызып, анда күрезібіскен.
Тинъе тастас турадырлар,
Тинъе хабыс турадырлар.
Олар іди тудысчатханда,
Улуғ аалданъ ат көдирбес Күн Арығ,
Көглеп, сарнап, арғалығ сынға
Сых килер.
Тынның молатты сөзір салған.
Тынның молат хатығ тасха тегзе,
Хатығ тас хахсала көй килер.
Хара чирнінъ хыртызы,
Икселе, көй килер.
Көгли, сарни, Күн Арығ
Алыптарға чит килді.
Тудыс турған алыптарны Күн Арығ,
Айландыра чөріп, көглеп турадыр:
— Алған кізім Іткер Молат,
Күн Төнъісті түрче дее тохтада тудыбыс.
Тоғыс мархалығ тынның молаттынъ
Тоғыс мархазын систібіскен,
Тоғыс тегін позыдыбысхан.

Тынның молаттынъ пізіненъ
Хыбын тоолап, чалын ораал турадыр.
Күн Арығ, онъ пілекке түзіріп,
Тынның молатты кәдірібіскен.
Іткер Молат Күн Төнъісті
Тохтада тудыбысхан.
Күн Арығ Күн Төнъіс абаазын сапхан.
Ікі тіс тузынанъ кизе сапхан —
Ікі путтанъ тура түскен.
Күн Төнъіс алдан турадыр:
— Ададанъ пірге сыххан Күн Арығ тунъмам,
Ағылынъ ас парды ба сининъ? — тидір. —
Сабар ниме пу чи ананъ, мыны сап са!
Ічеденъ пірге сыххан Күн Арығ тунъмам,
Ізінъ сининъ иртіп чөр бе?
Кизер ниме пу чи ананъ,
Мыны кис се! — тидір.
Күн Арығ, ікінъізін кәдір киліп, сапхан,
Күн Төнъіс абаазынынъ
Ікі пудынынъ төзіненъ тизе сапхан.
Күн Төнъіс одыра түскен.
Күн Арығ Күн Төнъіс абаазынынъ
Ікі холынынъ төзіненъ кизәк сапхан,
Күн Төнъіс ікі азағы чох,
Ікі холы чох анъдарылыбысхан анда.
Анда инеліп, анда чобалып турадыр.
Күн Арығ Күн Төнъіс абаазына чоохтап тур:
— Күн Төнъіс абаа кизі,
Амды аархы чирде анда хан полазынъ,
Тигі чирде анда пиг полазынъ.
Ікі азаанъ амды чоғыл,
Ікі сининъ холынъ чоғыл.
Ікі хараханъ көрбинәк чат!
Күн Арығ Күн Төнъіс абаазынынъ
Ікі харағын тынның молаттанъ
Тизе сазыбысхан.
Күн Арығ тынның молатты
Чоғар үс хати кәдірібіскен,
Үс хати позы хыйғы салыбысхан:
— Амды чалбай турған чирнинъ үстүнде,
Чарыл турған тигірининъ алтында
Ханнанъ улуғ хан мин поларбын,
Пигденъ улуғ пиг мин поларбын.

Чирнинъ үстүнде чуртапчатхан
Прай ханны поэма пахтырарбын!
Күн Арығ, Үзүт оғылы Іткер Молат
Іди турыпчатханда,
Арағлы сыннынъ үстүнде
Хайзы-хайзы чирде,
Хан тигірининъ паарынанъ
Ханат чүгнинъ табызы
Хаалап килір.
Азыр ханаттығ Ах сараат
Былап, соолап читкен.
Төрт азағы сарбайып,
Арағлы сыннынъ үстүнде тура түскен.
Ай Ханат, Күн Төнъісті көріп,
Харахтынъ чазын ағызып,
Харахтынъ суун пус ит турадыр,
Сыхтап, оорлап турадыр:
— Аданъмынанъ, Күн Төнъіс, чеен оол,
Мининъ чоохтаан чоғымны испеезинъ:
Мининъ чооғым искен ползанъ,
Мындағ ниме полбасчых.
Че, Күн Төнъіс, чеен оол,
Піс өліп, піс чадып халзабыс,
Пістинъ хабырғаданъ хаярыбыс чоғыл,
Тустанъ киліп турызарыбыс чоғыл.
Күмүс ханаттығ Көк порә аттанъ,
Азыр ханаттығ Ах сараат
Чир чалбахтынъ үстүн
Көп айландыра ойлапчадар,
Көрер, хаяр ниме
Пір дее чох полар.
Ах сарааттанъ түзіре сегірген:
Аданъмынанъ, Күн Арығ, — тидір. —
Өдірер ползар, позымны өдірібізінъер.
Чатырар ползар, позымны чатырыбоғызынъар.
Пастыр киліп, Ай Ханат
Іткер Молатты ас пиліне тахлап халған.
Ай Ханатнанъ Іткер Молат
Анда тудызып, анда хабызыбысханнар.
Күн Арығ тынның молатты
Онъ пілекке түзіріп,
Үс айландыра чөр килді оларны.
Ай Ханатты сапхан,

Ай Ханатты үзе сапхан.
Ай Ханат, ачин салып хысхырып,
Аар тарта өстеп,
Анда өліп, анда чадып халды.
Ай Ханатты өдірібіскенде,
Арғалыг сынға аран-чула ат
Сығара ойлаан.
Тоғыс хуласча сунның хара пора атты
Толай Морай абахай,
Ай Ханаттың хаты,
Аттанъ түзе сегірген:
Өдірер ползар, тооза өдірінъер,
Чатырар ползар, тооза чатырынъар!
Чүгүр киле Іткер Молатты
Ас пилненъ хахлап халды.
Іткер Молаттанъ Толай Морай,
Тудызып, хабызыбысхан.
Күн Арыг оларны үс айландыра чөр киліп,
Толай Морайны тынның молаттанъ сапхан,
Толай Морайны үзе сапхан.
Толай Морай абахай
Ачин тарта хысхырып,
Аарны тарта өстеп,
Анда өліп халды.
Күн Арыг, тынның молатты көдіріп,
Ус хати хыйғы салыбысхан:
— Амды, чирнінъ үстүнде
Піс хорыхчанъ нима п-р дее чоғыл.
Ханнанъ улуғ хан пол пардым,
Пигденъ улуғ пиг пол пардым,
Алтын чағалыг кипті
Амды мин кизербін,
Алтын таяхты мин таянарбын! —
Иди чоохтан турадыр Күн Арыг.
Күн Арыгнанъ Іткер Молат,
Көглерін көглезіп, ырларын ырлазып,
Арғалыг сыннанъ иніп түстілер улуғ аалға.
Улуғ аалға ингенде,
Кизек той иттілер,
Кизек чырғал иттілер.
Тойы, пайы ирткенде,
Күн Арыг чоохтап тур:
— Че, Іткер Молат,

Күн киле чирге парарға кирек,
Күннің крөзі чирде
Хара талай сунның хазы чирде чуртирбыс.
Чирнің үстүнде прай хайны
Позыбысха пахтырып,
Албан чаға анда төледербіс.
Ханнанъ улуғ хан піс поларбыс,
Пигденъ улуғ пиг піс поларбыс.
Че, Хан Тибет адамның
Хачанная таламбаан халын чуртын
Талай көренъ,
Хадарған малын сүр көренъ.
Пуруннанъ таламбаан улуғ чуртын
Талай көренъ,
Халыг чонын сүре пар көренъ.
Іткер Молат, Күн Арыг.
Анда тимненіп, анда сүмненіп,
Ах найзанъ ибденъ сыхтылар.
Халын чуртты талабысханнаг.
Хадарған малын сүрдір турлар,
Улуғ чуртты унат турлар,
Халыг чонын ол чирленъ сүр турлар.
Хан Тибеттің чирі чуртында
Улуғ хыйғы, улуғ сыыт анда полды.
Улуғ асхырлар, удурлазып,
Өрің сүрдірбинчеледір.
Іткер Молат, Күн Арыг
Улуғ асхырларны
Ух чаахагханъ атхлап өдірчеледір.
Улуғ пугалар,
Інек малын сүрдірбин, удурласчададыр.
Күн Арыгнанъ Іткер Молат,
Улуғ пугаларны,
Хылысанъ кисклеп, өдірчеледір.
Алты күннің пазында
Хадарған мал халайып,
Халыг чон килейіп, анда чөрібіскен.
Күн Тонгыстің чурты талалып,
Очығы ойдарылып,
Түнүгі түнъдеріліп чаг халды.
Күн Арыгданъ Іткер Молат
Чол чит полбас кирі малларны
Чоо сахлап парыбсчададыр.

Чол чит полбас кирі-хуру кізілерні,
Ағастынъ эк салаазын эге тартып,
Эктеріненъ ілгілебзіп, парчададыр.
Күн кірізі чирні көре,
Хадарған малны, халых чонны сүре,
Олар парыбыстырлар.

8.

Че, күмүс ханаттыг Көк пора ат,
Азыр ханаттыг Ах сараат,
Тоғыс хулас сынныг хара тораат,
Чібек тіннерін тари пазып,
Күреліг изерін өгіне алып,
Чирнінъ үстүн ибіре ойлааннар.
Күн Төнъістінъ, Ай Ханаттынъ
Көрер, хаяр ниме пір дее чох полды.
Чирнінъ ортызы чирде,
Чир пөзігі хара сынға
Сығара ойлас парып, тура түскеннер.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат чоохтап тур:
— Эж-кей, Ах сараат, — тидір, —
Көрер, хаяр ниме таппадыбыс,
Ус пасха чирге ойлап көрербіс.
Хара тораат ойлазын, тидір, —
Күннің кірізі чирзер,
Ах сараат, син
Күн күнөрті чирзер ойлап көр,
Мин — күннің сығызы
Чирні көре, ойлап көрим.
Хара сынның үстүненъ үс ат
Ус пасха чирге ойлаан.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат
Күннің сығызы чирні көре ойлап килір.
Көріп киліп чатса, хайзы-хайзы чирде
Көлемеліг көк сын көрін турчададыр.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат
Хара чирге тігірт салбин одыр,
Хан тигірде сағба салбин одыр,
Чабыс оттар пазын чабыра паспин,
Ойлап одырадыр.
Көлемеліг көк сынға читіре ойлаан,

Сегіріп, сығара ойлап килір,
Харахча сығара ойлырынаны
Көлемеліг көк сынға,
Тура түзіп, Көк пора ат
Аархы сарин көріп, турыбысхан.
Көлемеліг көк сынның алтынанъ
Көк талай суғ ағып түс парыбысхан,
Көк талай суғны хастада
Халых чон чуртап парыбысхан.
Ханнынъ пигнінъ
Көк пайзанъ ибнінъ алнында
Ат палғачанъ алтын чечпее палғап салған
Көк пилтір ат турчадыр.
Көк пилтір ат
Ат кірізі пол парыбысхан.
Көк пилтір аттынъ хырийда,
Көк пора ат турчадыр,
Ат синіне чит парыбысхан.
Күмүс ханаттыг Көк пора ат
Көлемеліг көк сыннанъ
Иніп түскен улуг аалға.
Көк пора ат ардап, чудап парыбысхан.
Ікі нааны ырсайып,
Көнек ілбе пол парыбысхан.
Ағасха чапхан тері осхас пол парыбысхан.
Көк пайзанъ ибнінъ алнына чит килді,
Алтын чечпе хыринда турыбысхан.
Іди турыпчатханда,
Ханнынъ-пигнінъ ізігі азылыбысхан,
Наа бскен алып кізі сых килген,
Көк пора атты көре пас килген.
Чібек тінін сарып турадыр мойнына,
Күреліг изерін чазап турадыр.
Алтынанъ тартхан алты холлаан
Хатап тартыбысхан.
Көк пора аттынъ алнына турып,
Алып кізі чоохтап тур:
— Аран-чула ат
Аастыг-тілліг поладыр тіченънер.
Хайдаг чирде чирліг, ноо суғда суғлыг
Аран-чула ат, син полдынъ?
Чааданъ чарыл чөрзінъ ме?
Күмүс ханаттыг Көк пора ат,

Чалбах тілін түзіріп,
Кізі үніненъ үнпеніп,
Кізі табызынанъ тапсап тур:
— Я, — тидір, — ээм-күлиим
Күн Төнъис полған,
Хан Тибеттинъ оғылы.
Өліп, чадып халған, — тидір. —
Харындас тунъмазы чоғыл,
Тустанъ турызар туған-чағын чоғыл.
Алып кізі амды чоохтап тур:
— Хабырғаданъ хаяр кізі мин чи,
Тустанъ турызар кізі мин чи.
Көк Хан пала-ы
Көк пора аттыг Көк Молат
Мин полчабын.
Адам Көк Ханнанъ сур көрим:
Ызар ба, ыспас па.
Көк Молат анагъ, айланып,
Көк пайзанъ ибіне кір чөрібіскен.
Анда чоохтапчадыр:
— Ада кізі Көк Хан,
Күмүс ханаттыг Көк пора ат чит килді.
Чааданъ чарыл чөрче,
Күн Төнъис чаада ол халтыр,
Көрер-хаяр нимезі чоғыл ба хайдаг.
Хабырғаданъ парып хайыс көрерге,
Тустанъ парып турыс көрерге.
Адазы Көк Хан чоохтапчадыр:
— Эк-кей, оғылым, — тидір, —
Ахсынъ сүді арыбаан,
Арға мойнынъ хатпаан.
Көк Молат чоохтапчадыр:
— Ада кізі Көк Хан,
Алып төреен кізінінъ ахсынынъ сүді,
Аран-чула ойлаза,
Аран-чула аттынъ чиліне аридыр,
Күлүк төреен кізінінъ,
Улуғ алыптанъ күрезіп тудысса,
Арғазы, мойны анда хатадыр.
Ыссанъ даа парарбын, — тидір. —
Ыспазанъ даа парарохпын, — тидір.
Көк Хан адазы чоохтапча:
— Че, палам Көк Молат,

Парарга сағын тур ползанъ,
Мыннанъ мындар, күннің сығызы чирде,
Тоғыс азырлап ӛс парыбысхан Хызыл хум сын.
Хызыл хум сынның алтында
Тоғыс азырлап ағыпчатхан
Хан талай сурның хазы чирде
Алып Хан хыстынъ чурты анда полар.
Че, Алып Хан хыстынъ чиріне пар.
Алып Хан хыс
Чирнің үстінде чуртапчатхан
Ханнынъ пигнің чуртын.
Тооза-прай піледі.
Че, Алып Хан хыстанъ чоохтазарзынъ.
Алып Хан хыс чоохтап пирер —
Парарга чарир ба, чарабас па.
Парарга чаратса, парарзынъ;
Парарга чаратпаза, айланып наназынъ.
Кӛк Молат, тимненіп, сӱмненіп,
Ананъ сых килді.
Кӛк пора адына атар-сабарын
Алын тиргее іл турадыр,
Кизер-сабарын
Кизін тиргее іл турадыр.
Кӛк пора адына алтаныбысхан,
Кӛк Молат ананъ чӛрібіскен.
Кӱмӱс ханаттыг Кӛк пора ат
Хада-пірге чӛрібіскен.
Кӛлемеліг Кӛк сынны
Аза тус парғайнар.
Күннің сығызы чирні көре,
Кӛк пора адын анда ойлат парған.
Кӛк Молаттынъ Кӛк пора ады
Манъаттап ойлап парчададыр,
Кӱмӱс ханаттыг Кӛк пора ат
Арт соонанъ кӛблече тарта
Чортып одырадыр.
Ноо чирге сабылғанда,
Тоғыс азырли ӛс парыбысхан
Хызыл хум сын анда көрін турчададыр.
Хызыл хум сынға читіре ойлас парғаннар.
Хызыл хум сынның үстӱне
Сығара ойлап парғанда,
Кӛк Молат Кӛк пора адынынъ ахсын

Тохтада тартыбысхан.
Аархы сарин көр турыбысхан,
Тоғыс азырлап аххан Хан талай суг
Анда ағыпчададыр.
Хан талай сугны хастада
Арғал чон чуртап парыбысхан.
Ах чазаа, көк чазаа хадарған мал
Чайыл парыбысхан чөрчедедір.
Алып Хан хыстынъ чуртаан чурты
Уғаа чахсы чадыр:
Халых чоны прайзы торғы киптіг.
Ханнынъ-пигнинъ ах пайзанъ ибі
Улуғ аалнынъ ортызында турчададыр.
Ах пайзанъ ибнинъ алнында
Ат палғачанъ чечпее палғап салған
Аран-чула Хан поэрах ат турчадыр.
Арғазынанъ ай көледердег,
Көксиненъ күн көледердег
Аран-чула ат полтыр.
Анынъ хыринда турчадыр
Хуласча суннығ Хан поэрах ат.
Наа өскен ат полтыр.
Көк Молат ин түскен, улуғ аалны көре.
Ат палғачанъ алтын чечпее читті,
Аттанъ түзіп, Көк пора адын
Алтын чечпее палғады,
Ананъ, айланып, Көк Молат
Ханнынъ-пигнинъ ибіне кір килді.
Кір килзе, алтын чағалығ кип кис салған,
Алтын таях таян салған
Хан кізі Алып Хан хыс
Күп төзектинъ үстүнде одырчададыр.
Хайдар-хайдар улуғ алып одыр.
Сохпах хая чоонындағ,
Кизек тигей улииндағ.
Харахтығ кізі хази көр полбастағ ниме,
Тіріг кізі тидін көр полбастағ ниме.
Көк Молат: — Изен, минді! — тіп турадыр.
Изен-минді ирткенде, Көк Молат
Алтын сірееге одырыбысхан.
Алтын столнынъ кистінде
Наа өскен алып кізі
Ас-тамах чіп одыр.

Алып Хан хыс чоохтап одыр:
— Алты сүмекчинім,
Алтын столынъар хатап тартынъар,
Ас-тамаанъар хатап турғызынъар.
Аалуы кізі кір килді,
Ас-тамах чізе, ахсын-тілін сурачых.
Алты сүмекчин
Алтын столны иде пирип, тур чөрибіскен.
Ас-тамағын хатап турғызыбысхан.
Көк Молатты, алтын стол кистіне одыртып,
Аарлап, сыйлап турлар.
Көк Молат, астаан поэзы тосханда,
Алтын столын иде пирип, тур чөрибіскен.
Алып Хан хыс амды чоохтап одырадыр:
— Хайдағ чирде чирліг полдынъ?
Ноо сугда суглығ полдынъ?
Аданъ-іченъ кем полды,
Адынъ-соланъ ноо полды? —
Сурып одырадыр.
Көк Молат чоохтап одырадыр:
— Көлемеліг Көк сыннынъ алты чирде,
Көк талай суг хази чирде
Көк пилтір аттығ Көк Хан адалығ,
Көбгіл Арығ ічеліг,
Көк пора аттығ Көк Молат адым-солам.
Олар іди чоохтазып ирткенде,
Ізік азылыбысхан.
Алтон сүрмезі арғазына чайылып, —
Иліг сүрмезі инъніне чайылып,
Чалбайғанда чарыннығ,
Күрдейгенде көгістіг
Хыс кізі кір килген.
Изен, минді, — тіп,
Алтын сірееге одырыбысхан,
Алтын сіреені
Ээ пазып одырчададыр,
Азахты хаарц тастап,
Тіреп одырчададыр.
Көк Молат чоохтап тур:
— Мининъ чиріме килген
Күмүс ханаттығ Көк пора ат,
Ээзі Күн Төнгыс полтыр.
Ағар чаада ол халтыр.

Хабырғаданъ хайычанъ анынъ
Харындас-тунъмазы чоғыл ба хайдағ,
Тустанъ анынъ турычанъ
Туған-чағыны чоғыл ба хайдағ.
Хабырғазынанъ хайызарға парим,
Тузынанъ турызарға парим.
Алып Хан хыс чоохтап одыр:
— Я, — тидір, — піледірбін аданъ Көк Ханны,
Көк Хан палазы син одырзынъ, тидір.
Столда одырған, тамах чіп,
Наа өскен алып кизи чоохтап тур:
— Чача кизи Алып Хан хыс,
Мин дее парарға, — тидір, —
Көк Молаттанъ хада-пірге.
Алып Хан хыс чоохтап одыр:
— Э-эт, — тидір, —
Иркем-кинчем Хан Мирген,
Ахсынъ сүди арыбаан,
Арганъ мойнынъ хатпаан,
Андағ хорғыстығ чирге
Хай парарзынъ? — тидір.
Хан Мирген чоохтап тур:
— Алып төреен кизи́нинъ ахсынынъ сүди
Аран-чула ат ойлаза,
Ат чилине аридыр,
Күлүк төреен кизи́нинъ арғазы-мойны,
Улуғ алыптанъ күрезіп, тудысса, анда хатадыр.
Ыссанъ даа парам,
Ыспазанъ даа парам!
Алып Хан хыс чоохтап одыр:
— Чир чарабас парарға,
Уғаа хорғыстығ чир.
Парған сірернинъ ізінъер, чолынъар
Пар полар, ол чирге читкенче,
Паза айланып ол чирденъ
Килген ізінъер чох полар.
Алтын сіреде одырчатхан
Алып хыс чоохтап одырадыр:
— Эккей, Алып Хан хыс чача кизи,
Параға хынзалар, парзыннар,
Ноға тыстынъ? — тидір, —
Постынъ идегін посха чабынып
Чуртааныбыс нимее полар.

Че, зарнинъ чабызы чирде,
Хара талай сугнынъ хазы чирде
Ат кәдірбес Күн Арығ
Ханнанъ улуғ хан улыбысхан,
Пигденъ улуғ пиг улыбысхан.
Алтын чағалыг кип кизибіскен,
Алтын таяхты ол таяныбысхан.
Чирнинъ үстүнде чуртапчатхан
Прай ханны поэна пахтырчадыр,
Пістінъ чирге килбес нимес,
Килерөк ағар чаа.
Читнес нимес чидерөк улуғ чаа.
Пісеті чаалабызарға тимненче.
Чалбах пістінъ нанға чадын пирбес,
Чараалығ пістінъ хараабысха уйғу пирбес.
Алып Хан хыс, сағынып, одырыбысхан.
Пазын кәдіріп,
Чоохтап тур Алып Хан хыс:
— Че, иркем-кинчем,
Ат кәдірбес Хан Чачах,
Сынап таа андағ.
Син поэнынъ пар көрзенъ,
Хайдағ поларчых?
Хан Чачах хыс чоохтап одыр:
— Чобағлығнынъ алында
Чоон төге тіченънер,
Чобал чөрчеткен Көк пора аттынъ үчүн,
Чобал таа көрим.
Инеглігіннъ алында
Игір ағас тіченънер,
Инег чөрчеткен Көк пора аттынъ үчүн парып,
Инег тее көрім ние зе.
Алып Хан хыс чоохтап одыр:
— Күннинъ кизи́ чирге чит парыбыссар,
Хара талай сугнынъ хазы чирде чуртапчалар.
Ол чирге чит парыбыссар,
Іткер Молат, Күн Арығ,
Ханнынъ, пигинъ чуртын талап,
Көп мал чыып салған,
Көп чон чыып салған.
Ағар чааға тимнен салған алып күлүгі
Изеби чох көп полар.
Улуғ чаа пастабыссар ол чирде.